TUHED
www.tuhed.org
Turkish History Education Journal
Türk Tarih Eğitimi Dergisi
2013: 2 (2), 108-128

19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa

19th Century Historiography and Ahmed Cevdet Pasha

Edip UZUNDAL*

Özet: Osmanlı tarihçiliği esas itibariyle İslam tarih yazıcılığının bir devamı olmakla birlikte altı asır boyunca tarihçiliğin hemen her türünde eserler verilmesi suretiyle bir "Osmanlı tarih yazıcılığı tarzı" teşekkül etmiştir. Bu tarz zamanla gelişerek 19. yüzyılda tamamen kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. Tarih yazıcılığındaki çeşitliliğe rağmen dünya tarihçilerinin eserlerini ve arşiv belgelerini değerlendirmek, diğer sosyal bilimlerden istifade etmek, tarihi malzemeyi sağlam bir eleştiri süzgecinden geçirmek ve böylece olayların sebep ve sonuçlarını ortaya koymak gibi bilimsel tarihi metotların uygulanmaya başlaması ancak 19. yüzyılda mümkün olabilmiştir.

19. yüzyılda ilmi tarihçilik geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri hiç şüphesiz Ahmed Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa, hukuk, maarif ve ıslahat alanlarında başarılı işler yapan bir devlet adamı olmasının yanında, Osmanlı tarihçiliğinin büyük başarılarından biri olarak kabul edilen 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'i, Tezâkir'i ve Marûzât'ı vücuda getirmiş bir tarihçidir. Cevdet Paşa'nın eserleri olayların ele alınış biçimi, arşiv kaynaklarıyla beraber Batı kaynaklarının kullanılması ve daha ilmi bir metotla yazılmış olması bakımından benzerlerinden ayrılır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı, 19. Yüzyıl, Ahmed Cevdet Paşa, Tarih Yazıcılığı

Abstract: The Ottoman Historiography, on principle, is a continuation of the İslamic Historiography. Additionaly, it is formed as an "Ottoman style" because of the given work of arts on almost every kind of historiography during six hundres years. This style made a real progress through the 19th century and it absolutely came in a tone of its own. Despite the variety of the Historiography, assessing the work of arts and archived records of the worldwide historians, utilizing the other social sciences, critisizing the historian items carefully, and finally finding out the reasons and the results could came into use in the 19th century.

In 19th century, without doubt Traditional scientific historiography was Ahmed Cevdet Pasha's business. Cevdet Pasha, not only was a statesman who was capable of law, education, and innovations on various fields but also o historian who wrote the 12 –volume-History of Cevdet, which is accepted as one of the most sucessful work of arts in the Ottoman Historiography, Tezâkir and Maruzât. The Works of art of Cevdet Pasha are different from the classial art in terms of his style of appoaching the events, using the western resources besides the archive resources, and the scientific method of recording.

Keywords: History, The Ottoman, 19th Century, Ahmed Cevdet Pasha, Historiography

* Arş. Grv. , Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, E-posta: edip.uzundal@gop.edu.tr

© 2013 TUHED Bütün Hakları Saklıdır. ISSN: 2147-4516

Giriş

Osmanlı Devleti'nde altı yüzyıllık dönem boyunca tarihçilik alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Şehnâme, gazavâtnâme, menâkıbnâme türünde başlayan tarih yazıcılığı daha sonra vekâyi'nâme, teşkilat tarihi, coğrafya, biyografi, seyahatnâme ve Tevârih-i Âl-i Osman türünde eserlerle devam etmiştir. Tanzimat dönemi ile birlikte de genel Osmanlı tarihleri yazılmaya başlanmıştır (Hayta-Ünal, 2011: 137-138).

Halil İnalcık Osmanlı tarihçiliğini genel hatlarıyla şu dönemlere ayırmanın mümkün olabileceğini söylemektedir (İnalcık-Arı, 2011):

a. XV. asır sonlarında II. Bayezid devrine gelinceye kadar Osmanlı tarihçiliği,
b. II. Bayezid devrinde yazılan genel Osmanlı tarihleri (Tevârih-i Âl-i Osman),
c. Kanuni Süleyman devrinde, bu sultanın uzun saltanat yıllarını kapsayan genel tarihler ve şehnâmeler,
d. Vak'anüvisliğin kurulmasıyla devletin tarihinin vak'anüvisler tarafından dönem dönem yazılması,
e. 19. asırda Batının tesirinde genel Osmanlı tarihleri yazılmaya başlanması,
f. Cumhuriyet devri Osmanlı tarihçiliği (109-110).

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde birçok alanda değişimlerin ve yenileşme hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Devlet bu dönemde çesitli nedenlerle zayıflamış, kaybedilen savaşlarla ve kendi toprakları üzerinde yeni devletlerin kurulmasıyla sınırları küçülmüştür. Avrupa'da meydana gelen değişiklikleri takip etme ihtiyacı 17. ve 18. yüzyıla göre daha üst seviyededir. Devletin üzerinde oluşan dış baskılar artık devletin bütün kademelerinde hissedilmektedir. Böyle bir dönemde hiç kuskusuz tarihçilik anlayışı ve tarih yazıcılığı 19. yüzyılın genel yapısından bütün yönleriyle etkilenmiştir. Bu etkilenme olumlu ve olumsuz yönleriyle daha önceki dönemlerden tam anlamıyla bağımsız bir tarz oluşturmasa da, modern tarihçilik anlayışına doğru, bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Devletin her alanında meydana gelen bu yenileşme hareketleri etkisini kısa zamanda özellikle Tanzimat'tan sonra göstermiştir. Yeni edebî türlerin ülkemize girişi, Batı dillerinin öğrenilmesiyle başlayan tercüme faaliyetleri ve çevrilen eserlerin ülkemizde yayınlanması Osmanlı

tarihçiliğini doğrudan etkileyen unsurlardır. Ayrıca bu dönemde ortaya çıkan, hemen hemen her alandaki ‘‘eski-yeni kavgası’’ etkisini tarihçilik ve tarih yazıcılığı üzerinde de hissettirmiştir. Bu çatışmanın en belirgin isimlerinden Ahmed Midhat Efendi, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi isimler tarafından yazılan tarihle ilgili eserlerde, sözü edilen eski-yeni çatışması bariz bir şekilde görülmektedir (Yüksek, 2006: 207).

19. yüzyıl, Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bir taraftan klasik Osmanlı geleneğine bağlı olarak eserler verilmeye devam edilmiş, diğer taraftan yeni türler ve denemeler ortaya konulmuştur (İpşirli, 1999: 252). Bu dönemde Osmanlıcılık fikir akımının da etkisiyle olayların açıklanmasında ve yorumlanmasında Osmanlı hanedanı çevresinde biçimlenen bir tarih görüşü ortaya çıkmıştır. Bu tarih anlayışının başlıca amacı, Osmanlı hanedanı etrafında ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin, çeşitli halkları birleştirmek ve böylece Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü sağlayarak yıkılışını önlemektir. Bu bakımdan Osmanlı teşkilatlarının bütününde görülen modernleşme hareketleri tarih anlayışında da yeni bir değişmeye ortam hazırlamıştır (Arıkan, 1985: 1584).

Tanzimat’tan sonra Avrupa dillerini bilen münevverler yetiştiğinden bundan sonra telif edilen genel tarihlerden gerek eski kavimlerin ve gerekse Avrupa devletlerinin vukuatı ihmal edilmemeye başlanmış ve hatta milli tarihimize dair yazılan eserlerde bile vak‘aların akış silsilesi sırasında muasır ve münasebettar olan Batı hükümetlerinin durumundan da bahsedilmiştir. Batı lisanına vâkıf olmayan müellifler bile bilenlere tercüme ettirerek eserlerini zayıf ve eksik bir halde bırakmamaya çalışmışlardır (Yinanç, 1940: 574-575).

19. yüzyılda Türkiye’de matbaacılığın yayılması ve eğitim reformları dolayısıyla okuryazarlık artmış bu durum da oldukça farklı bir tipteki tarihi eserlere karşı yeni bir genel talebi meydana getirmiştir. 19. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Tarihi’ne dair birtakım yeni kitaplar ortaya çıkmıştır. (Lewis, 1960: 9).

Ahmed Cevdet Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi gibi isimler bu dönemde yetişmiştir. Her ikisinin de vak‘anüvis olmaları dikkat çekicidir. Yine bu dönemde yetişmiş olan Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi, Ebüzziya Tevfik, Ali Suavi, Mizancı Mehmed Murad, Çaylak Mehmed Tevfik gibi bazı isimler de vardır. Ayrıca bu dönemde, yüksek mevkilerde bulunan devlet adamları tarafından yazılan hatıralar da vardır. Bu eserler, 19. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin en önemli kaynakları arasındadır. Bulundukları yer itibariyle devletin önemli kararlarında söz sahibi olan bu isimlerin

olaylar hakkındaki hatıraları, çoğu kez bireysel değil toplumsal yanlarıyla değerlendirilmiştir. Bu konuda yazılan eserler içerisinde Said Paşa, Kâmil Paşa, Mehmed Arif Bey, Fatma Aliye Hanım ve Mehmed Akif Paşa tarafından yazılan eserler güzel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksek, 2006: 207).

Ahmed Cevdet Paşa ve Tarihçiliği

Tanzimat dönemi tarihçiliği denildiğinde ilk akla gelen kişi Ahmed Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa, 19. yüzyılda çok önemli görevlerde bulunmuş, ıslahat heyetlerine katılmış, valilik, nazırlık yapmış, Tanzimat'ın önde gelen devlet adamlarından biridir. Osmanlı Devleti'nin son çağda yetiştirmiş olduğu en büyük âlimlerden biri olan Ahmed Cevdet Paşa'nın en önemli eserleri arasında Osmanlı Tarihi[1], Tezâkir[2], Ma'ruzat[3] ve Kısas-ı Enbiya[4] yer almaktadır.

[1] Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinin en başında 12 ciltlik Tarih-i Cevdet (Tarih-i Vekayi-i Devlet-i Aliyye) gelir. Osmanlı devletinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar olan devresini ihtiva etmekte olan bu büyük eser 30 senelik devamlı bir çalışmanın mahsulüdür. İmparatorluğun siyasi, ictimai ve kültürel değişimlerle dolu olduğu buhranlı bir devresine rastlayan bu 30 sene Tarih-i Cevdet'in muhtelif ciltleri ve baskıları üzerinde zaruri bir takım farklar meydana getirmiştir. İlk 8 sene içinde çıkan 5 cilt birbirinin aynıdır. Fakat 5 cilt ile 6. cilt arasında ki 9 senelik boşluk ilk çıkan 5 cildin bazı kısımlarında çeşitli düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur. Bundan sonra yapılan her baskıda mutlaka bazı değiştirmeler, eklemeler ve yeniden tertipler olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa" , **İslam Ansiklopedisi**, C.III, MEB, Eskişehir 2001, s. 114-123; Yusuf Halaçoğlu – M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa" , **TDVİA**, C.7, İstanbul 1993, s. 443-450.

[2] Vak'anüvisliği zamanında (1855-1865) bizzat kendisinin de içinde bulunduğu hadiselere dair tuttuğu notlardan teşekkül eden eseridir. Devrinin siyasî, ictimâî, ahlakî cephesini anlatmıştır. Devlet ve saray adamlarının birbirleriyle olan çekişmeleri, türlü menfaat çatışmaları ve İstanbul'un o zamanki durumuna dair sade ve samimi bir ifade ile çok güzel bilgiler verilmiştir. Eser yeni yazıyla Cavid Baysun tarafından dört cilt halinde neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12**, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK Yay., Ankara 1986; Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK Yay., Ankara 1991; Cevdet Paşa, **Tezâkir 21-39**, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK Yay., Ankara 1991; Cevdet Paşa, **Tezâkir 40 Tetimme**, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK Yay., Ankara 1991. Tezâkirin sosyolojik açıdan bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. İsmail Doğan, "Sosyolojik Bir Malzeme Olarak Tezâkir" **Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu** (9-11 Haziran 1995), Türkiye Diyanet Vakfı , Ankara 2009, s. 229-245.

[3] Sultan II. Abdülhamid'e 1839-1876 yılları arasındaki tarihî ve siyasî hadiseleri takdim etmek için hazırlanmıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın, II. Abdülhamid'in emriyle kaleme aldığı bu eser, aynı zamanda son asır Türk Tarihi'nin önemli kaynaklarından biri olma özelliğini de taşımaktadır. 1839-1876 yıllan arasındaki tarihî ve siyasi hâdiselerin hulâsasının yazılmasını isteyen II. Abdülhamid'e sunulması dolayısıyla Sultan Abdülhamid'e Arzlar "*Ma'rûzât*" ismini alan eser cüzdanlar halinde bulunmaktadır. Tamamı beş cüzdandan oluşan "Ma'rûzât" Yıldız evrakı arasında ele geçmiştir fakat birinci cüzdan kaybolmuştur. Bu eser Çukurova Türkmenlerinin iskânı ve Fırka-i Islahiye hareketini ve yerleştirilen Türkmenler hakkında verdiği bilgiler açısından son derece önemlidir. Tezâkir ile aynı zamana ait olmasına rağmen, gayesi ve muhtevası bakımından mühim farklılıklar taşır. Bu itibarla her iki eser birbirini tamamlar mahiyettedir. Yeni yazıyla Yusuf Halaçoğlu tarafından neşredilmiştir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)**, (Yayınlayan: Yusuf Halaçoğlu), Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010.

[4] Cevdet Paşa'nın bu eseri on iki kısımdır. Hazret-i Âdem'den itibaren birçok peygamberin, İslam halîfelerinin, Sultan II. Murad'a kadar Osmanlı padişahlarının tarihinden bahseder. Eserinde yer yer üslûp şaheseri

Osman Keskioğlu (1966), konu ile ilgili makalesinde Cevdet Paşa'nın hayatını kısaca özetlerken tahsil ettiği derslere ve vazife yaptığı kurumlara değinir:

> 27 Mart 1822 tarihinde, bugün Bulgaristan'da kalmış olan Lofça kasabasında dünyaya gelen Ahmed Cevdet Paşa'nın Babası Hacı İsmail Ağa'dır. Annesi Aişe Sünbül Hanımdır. Ailesinin soyadı Yularkıran soyadıyla tanınmıştı. Ahmed Cevdet, yeni açılan ilkokula gitti. Hafız Ömer Efendi'den Arapça okudu. 17 yaşında İstanbul'a geldi. Fatih Medresesi'nde Tefsir, Hadis, Fıkıh, Mantık, Âdâb, Kelam derslerine devam etti. Tatil günlerinde hariçten Felsefe, Tabiî İlimler, Hendese, Cebir, Astronomi, Coğrafya dersleri aldı. Murad Molla tekkesi şeyhi Mehmed Murad Efendi'den ve şair Süleyman Fehim'den de Farsça okudu. 21 yaşında iken Hamidiyye Medresesi imtihanına girip maaşa bağlandı. 1845'te İstanbul müderrisliğini kazandı.1850'de Meclis-i Maarif-i Umumiye azası ve Dar'ul-Muallimin müdürü oldu. Encümen-i Dâniş azalığı da ilaveten verildi. 1855'te vak'anüvis oldu. 1856'da Meclis-i Âli-i Tanzimat azalığına ve ilaveten Arazi komisyonu riyasetine tayin edildi. 1857'de Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa ile Rumeli ahvalini teftişe gönderildi. 1861'de İşkodra'ya ıslâhâta memur edildi. 1862'de Şeyhül-İslâm olması düşünüldü ise de rakipleri mani oldu. 1867'de Şurâ-yı Devlet ile beraber teşkil olunan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye başkanı tayin edildi. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti'nin çalışmalarını yürüttü. 1868'de Adliye Nazırı oldu. 1873'te Şura-yı Devlet azalığına ve Mecelle Cemiyeti başkanlığına tekrar getirildi. Mecelle'yi tamamlamaya memur edildi. 1873'te Maarif Nazırı oldu. Maarif Nazırlığından azledildi. Üçüncü defa göreve getirildi. 1877'de Dâhiliye Nazırı oldu. 1879'da Sadrazam vekilliği yaptı ve Meclis-i Vükelâya başkanlık yaptı. Adliye Nazırlığı'ndan azledildi. 1886'da beşinci defa olarak Adliye Nazırı oldu. 1890'da Meclis-i Vükelâ'ya memur edildi. Bir müddet sonra resmi vazifelerden ayrıldı. Millet ve memleket için birçok vazifeler gördükten sonra 3 Zilkade 1312'de (M. 1895) vefat etti (221-225).

Ercüment Kuran, çeşitli cepheleri olan Cevdet Paşa'nın zamanın büyük devlet adamları ile mukayesesinin yapılması durumunda (Mustafa Reşit Paşa, Âli Paşa,

---

denilebilecek örnekler ortaya koymuştur. Eserin ilk altı cüz'ü Cevdet Paşa'nın sağlığında basılmıştır. Kızı Fatma Âliye Hanım, 1915'de on iki cüz halinde tam olarak bastırmıştır. Eserin daha sonra da sadeleştirilmiş baskıları yapılmıştır. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ (Peygamberler ve Halifeler Tarihi)**, (Sadeleştiren: Metin Muhsin Bozkurt), Çelik , İstanbul 2007.

Fuat Paşa, Küçük Sait Paşa, Kıbrıslı Kâmil Paşa ve diğerleri) Paşa'nın bunların yanında belki biraz sönük kalabileceğinden bahseder. Ona göre Paşa'nın esas vasfı ilim adamlığında, hukukçuluğunda ve tarihçiliğindedir (Kuran, 2009:3).

18. yüzyılın vak'anüvisleri ve diğer tarihçilerin bir kısmı kendilerinden öncekilerin metodunu yani nakilci tarihçiliği ve bunun yanı sıra faydacı tarihçiliği de sürdürmüşlerse de, bunlar arasında Avrupalı çağdaşları ayarında veya onlara yakın eserler veren de olmuştur. Bunlardan en meşhuru Ahmed Cevdet Paşa'dır (Süslü, 1985: 98). Cevdet Paşa, aktif bir ilim adamı; fakih, tarihçi, edip, mütefennin, siyaset adamı ve mütefekkir olarak Müslümanların kendi inançlarından, şahsiyetlerinden ve kimliklerinden uzaklaşmadan gelişmelere yönelmelerini sağlama ve hatta bunun metodunu çizme yolunda büyük emek vermiş, Osmanlı toplumuna yeni ufuklar açmış bir şahsiyettir (Yılmaz, 2009: 8).

Yapmış olduğu vazifelerden anlaşılacağı üzere, Ahmed Cevdet Paşa çok yönlü ve birikimli bir ilim adamıdır. Hukukçu, siyasetçi, eğitimci ve ıslahatçı evsafı haiz olmakla birlikte onun en çok temerküz eden vasfı tarihçiliğidir. Cevdet Paşa, tarihi belgeleri yorumlama ve değerlendirme bakımından, modern tarihçiliğin önderliğini yapmıştır. Cevdet Paşa, belgelerin yorumunu yaptığı gibi, bunlardan bazılarını eserinin sonuna tam metin olarak koymuştur. Cevdet Paşa, devlet belgelerini gördüğünden hatt-ı hümâyûn, ferman, hüküm, berat, tayin, azil ile ilgili belgelerin kapsamını tam olarak öğrenip, bunları değerlendirmek imkânını bulmuştur. Bunları değerlendirirken de, kendisinden önce yazılmış olan Dünya ve Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden de yararlanmış ancak bunların sadece isimlerini zikretmekle yetinmiştir. Cevdet Paşa, pek çok belgeyi ve bilgiyi ilk defa ortaya koyan bir tarihçidir. Nitekim Sened-i İttifak, arşiv belgelerinden yararlanılarak ilk kez Cevdet Paşa tarafından ortaya konulmuştur (Özkaya, 1986: 146-148).

Cevdet Paşa, 18. yüzyılın sosyal olaylarını arşiv belgelerinden yararlanarak değerlendirmiştir. 18. yüzyılda zulmün önlenmesi, halkın rahat ettirilmesi için Anadolu'ya ve Rumeli'ye pek çok adalet fermanı gönderilmişti. Cevdet Paşa, bu adalet fermanlarını incelemiş ve onlardaki ortak nokta ve fikirlere dikkat çekmiştir. Arşiv belgelerinde sık sık yer alan bu bilgiler, Cevdet Paşa tarafından değerlendirilerek eserinde sunulmuştur (Özkaya, 1986: 146-148).

Ahmed Cevdet'in fikir dünyasının gelişmesinde bilhassa İbn Haldun[5], İbn Teymiyye, Zehebî gibi İslam düşünürlerinin yanında, Michelet, A. Taine, Alman tarihçisi J. V. Hammer, meşhur İngiliz medeniyet tarihçisi Buckle, İngiliz müellifi Macaulay ve Montesqueu'nun etkisinin olduğu bilinmektedir. İbn Haldun 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı tarih yazarları tarafından tanınmaktaydı ama Osmanlı tarihçileri içinde İbn Haldun'a en yakın Ahmed Cevdet Paşa olmuştur. Paşa da İbn Haldun gibi bir buhran çağında yaşamış, İbn Haldun birçok devletçiğin yıkıldığına şahit olurken, Cevdet Paşa da Osmanlı'nın dağılma dönemine şahitlik etmiştir (Yazan, 2009: 11).

Ahmed Cevdet özellikle medeniyet, devlet ve umran[6] kavramlarında İbn Haldun'un görüşlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Zira Tarih-i Cevdet'in ilk cildinde yer alan mukaddime kısmının ikinci faslında "*hükümetlerin etvâr ve aksâmı*

[5] Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî veya tanınan kısa adıyla İbn Haldun 1332'de Tunus'ta doğmuş, 1406'da Kahire'de vefat etmiş, modern tarih felsefesinin, sosyolojinin ve iktisadın öncülerinden kabul edilmiş 14. yüzyıl düşünürü, devlet adamı ve tarihçisidir. İbn Haldun'un en önemli eseri tarihçi kimliğiyle ortaya koyduğu 7 ciltlik abidevî eser olan "Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî Ahbâr-ı Mulûki'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsârahum Zevi's-Sultâni'l-Ekber" adlı kitaptır. Üç bölümden oluşan bu kitaba ününü kazandıran (1. Cilt) "Mukaddime" adını taşır ve psikolojik, sosyal ve siyasi pek çok gözlemle yoğrulan bir tarih felsefesi eşliğinde İbn Haldun'un devlet kuramını içerir. Eseri, Arap dünyasında etki yaratmasa da Osmanlı tarih anlayışını derinden etkiledi. Başta Kâtip Çelebi, Naima ve Ahmed Cevdet Paşa olmak üzere Osmanlı tarihçileri Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküşünü pek çok defa onun teorileriyle analiz etti. Ahmed Cevdet Paşa'nın eseri olan 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'te topluma ve devlete bakış tarzının İbn-i Haldun'un bakış tarzı olduğu görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, "İbn Haldun", **TDVİA**, C. 19, İstanbul 1999, s. 538-543; Ahmed Arslan, **İbn Haldun**, Vadi , Ankara 2002; İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev: Zakir Kadiri Ugan), MEB , İstanbul 1989.

[6] İlm-i umran; toplumların tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri evreleri, bir topluluğun geçim tarzı ile sosyal ve siyasal kurumları arasındaki ilişkileri, medeniyetlerin, aynen canlı organizmalar gibi doğma, büyüme, gelişme, olgunlaşma ve zeval aşamalarında; toplumların, bedeviyetten (göçebelik) hadariyete (yerleşik hayat) geçerek, hadariyetin zirvesine ulaştıktan sonra da çözülmeye başlayıp çöküşe gitme noktasında gösterdikleri benzerlikleri, sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde araştıran ilimdir. İbn-i Haldun, kendinden önceki düşünürlerin eserlerini taramış ve böyle bir bilimin oluşturulmamış olduğunu, oluşturulmuşsa da kendisinin buna ulaşamadığını belirtmiştir. Bu nedenle de bu ilmin kurucusu olarak kendini göstermiştir. Böylece İbn Haldun yaşadığı dönem itibariyle tarihe yeni bir bakış açısı getirerek bir tarih yazıcılığının oluşmasında öncü olmuştur. Ondan önce tarih yazımı, nakil ve rivayetlerden ibaret görülmüştür. Oysa İbn Haldun'un "umran ilmi" adını verdiği yeni bilim, tarihi, toplumsal olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisi içinde kavramanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylece İbn Haldun toplumların tarihsel gelişimine yeni bir yöntem ve kendi iddiasıyla yeni bir bilimle yaklaşmıştır. Ahmed Cevdet Paşa da devlet ve topluma dair fikirlerini açıklarken İbn Haldun'un öncülüğünü yaptığı bu ilimden etkilenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Yıldız, "İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", **FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)**, 2010 Güz, Sayı 10, s. 25-55; Aygün Akyol, "İbn Haldun'un İlim Anlayışında Felsefe ve Tarih Tasavvuru", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011/2, C.10 Sayı 20, s.29-59; Ejder Okumuş, "İbn Haldun ve Osmanlı'da Çöküş Tartışmaları", **Divan İlmi Araştırmaları**, Yıl 4, Sayı 6, 1999, s. 183-209.

beyanındadır" başlığı altında Cevdet Paşa, her devletin ilk ortaya çıktıklarında sade ve hafif olduklarını daha sonra ise tıpkı bir insan gibi günden güne kuvvetlendiklerini ancak yine bir insan gibi yaşlanmaya başladıkça da yüklerinin artığını ve ilk zamanki sadeliklerinin ve rahatlıklarının da kalamadığından bahseder (Cevdet Paşa, 1891: 18). Bu noktada Ahmed Cevdet İbn Haldun'un "beş tavır" nazariyesini Kâtip Çelebi, Müneccimbaşı, Naima gibi Osmanlı tarihçilerine benzer bir anlayışla nakletmiş ve her devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküş safhalarından geçeceğini, ancak beşinci tavrın tıpkı diğer Osmanlı tarihçilerinin söylediği gibi değiştirilebileceğini belirtmiştir. Böylece tarihte mutlak bir determinizme inanmamakla İbn Haldun'dan ayrılmıştır (Ortaylı, 2008: 391). Ahmed Cevdet'in İbn Haldun'dan ayrıldığı diğer bir husus ise eğitim ile medeniyet arasındaki ilişkiye dairdir. İbn Haldun'a göre eğitim medeniyetin bir sonucu iken Cevdet Paşa'ya göre ise medeniyet eğitimin bir sonucudur (Nuemann, 2000: 176).

Medeniyete ve devlete dair fikirlerin yanında tarih felsefesi konusunda da İbn Haldun tesirlerini Cevdet Paşa'da görmek mümkündür. İbn Haldun'a göre, tarihin görevi maziyi aydınlatmak yani nesilden nesile aktarılan işleri incelemektir. Bu noktada Cevdet Paşa da faydacı bir tarih anlayışına sahiptir. Cevdet Paşa'ya göre; tarih okumaktan maksat, bir olayın sadece filan tarihte olduğunu bilmek değil, geçmişte vuku' bulan olayların analiz ve sentezini yaparak, bu olaylardan ibret almaktır (Sözen, 2002: 12).

Ahmed Cevdet Paşa, on iki ciltlik eserinin birinci cildinin Mukaddime kısmının fasl-evvel bölümünde "*ilm-i târihin lüzûm ve fâidesi beyânındadır*" başlığı altında tarih ilminin tanımını şu şekilde verir: "*İlm-i târih efrâd-ı nâssı vekayı' u meâsîr-i mâziyyeye ve vükelâ ve havâssı hafâya ve serâir-i mukteziyyeye muttali' idüb nef'î âmme-i âleme âid u râcî' olduğundan makbûl u mergûb bir fenn-i kesîri'l-menâfi'dir* (Cevdet Paşa, 1891: 15). Buna göre tarih ilmi, herkese, özellikle de devlet adamlarına geçmişteki gizli ve saklı olayları öğretip duyurmakla görevli bir ilim dalıdır ve yönetici tabaka tarafından da el üstünde tutulması gereken faydası çok olan bir fendir.

Cevdet Paşa, halk için geçmiş olayları aydınlattığı, devlet adamlarına da gerekli sırları öğrettiği için tarihin herkese yararlı olduğunu söyler. Tarih, bir insan hayatının yaşayarak öğrenmeye yetmeyeceği şeyleri öğretir. İnsanların doğal bir merakı olan geçmiş ve geleceği bilme isteğini karşılar (Neumann, 2000: 155). Cevdet Paşa genel faydacı yaklaşımını, devlet örneğiyle desteklemiştir. Ona göre, "*hıfz-ı*

nizâmât-ı düveliye ilm-i târih ile olur" yani devlet düzeninin korunması, devletin eski usullerinin tarih aracılığıyla tespit edilip saklanması ve yeri geldiğinde günün şartlarına uygun bir şekilde yeniden ele alınmasıyla gerçekleşir. Bu nedenle tarih eğitim ve öğretimi çok gereklidir. Bundan dolayı Cevdet Paşa, bazı ulemanın "*ilm-i tarihin ta'lîm ve ta'allümü vâcib derecededir*" dediğini aktarır (Cevdet Paşa, 1891: 17). Buradan da anlaşılacağı üzere Paşa, tarihin amacını, geleceği belirleme ve gelecekte mümkün olduğunca az hata yapmanın yardımcı unsurlarından biri olarak göstermiştir (Bıçak, 2009: 25).

Cevdet Paşa'nın muasırlarından ve seleflerinden farklı bir takım hususiyetleri haiz olduğu şüphesizdir. O, pek çok vasfı yanında özellikle tarihe dair eserleriyle klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni bir bakış açısı getirmiş; tarihçilik, tarih felsefesi ve metodolojisi bakımından da eski vak'anüvis tarihlerinden farklı yeni bir anlayışın yolunu açmıştır. Cevdet Paşa Tarih'ini yazarken kendinden öncekilerin namını yeniden ortaya koyacağını ve sonra gelecek olanların hayır dualarını alacağını belirterek iddialı olduğunu göstermiştir. Ahmed Cevdet çeşitli kaynaklar kullanmakla beraber onun asıl vasfı özgün düşünceler üretmesinde yatmaktadır (Bıçak, 2009: 22).

Cevdet Paşa Şark vak'anüvisliğine Garb tarih anlayışını getirmiştir. Ancak bunu yaparken kendi toplumunun değerlerini ve gerçeklerini görmezden gelmemiştir. Bu noktada Paşa'yı muasırlarından ayıran önemli bir husus ise, Batı'nın tarih felsefesinden etkilenmiş olmasına rağmen Tanzimat müellifleri gibi Avrupalılaşmamış olmasıdır. Kendisi tarihi bir toplumbilimci nazarıyla ele almış ve bu şekil üzerine yazmıştır. Kendi tabiriyle "*nev'î beşerin içtimaî mülâbesesiyle ârız olan ahvâl*", yani toplumsal olaylarla meydana gelen hadiseler değerlendirilirken, elbette o toplumun gözüyle bakıp değerlendirme yapmak gerekmektedir.[7]

Cevdet Paşa'nın tarih felsefesinde tarih, devletten halka doğru bir dönüşüm içindedir. Paşa, tarihin bütün insanlık için fayda temin ettiği kanaatindedir. Cevdet Paşa'ya göre tarih olaylarında doğru; olayın aslına en yakın ve uygun bilgiler vermelidir. İddialarının doğruluğunun araştırılması, doğrulatılmayan iddiaların ciddiye alınmaması gerektiği vurgulanmıştır. Paşa, tarihinde konu seçimini fayda ilkesi üzerine kurmuştur. Tarihten beklenen yalnız bir olayın falan zamanda meydana

[7] http://www.belgeler.com/blg/cf0/Ahmed-cevdet-pasa-nin-tarih-anlayisi, (Erişim tarihi: 20. 06. 2013).

geldiğini bilmek değildir. Bu nedenle tarih yazımında amaç "faide-i tarih" olmalıdır (Bıçak, 2009: 21).

Neumann, Cevdet Paşa'nın tarihçilik anlayışını açıklarken onun Tarih-i Cevdet'i yazarken en çok Asım Tarihi'nden yararlandığını söyler. Yine yazar onun kaynakları kullanma noktasında seçici ama sistematik bir şekilde eleştirel olmadığını, farklı kroniklerden bilgi ve tasvirleri seçip ilgili kısımları kendi üslubuna uyarladığını belirtir (Neumann, 2000: 108). İlber Ortaylı da Cevdet Paşa'nın Avrupa tarihi ve hukuk alanındaki bilgisinin, Doğu tarihi, İslam felsefesi ve fıkıh alanındaki geniş bilgisini süsleyecek derecede olduğunu söyler. Paşa bu bilgilerini tezlerini savunurken kullanırdı. Cevdet Paşa'nın tarih bilgisi sistemli işleyen hukukçu mantığıyla bir arada, onu, Osmanlı tarihçiliğinde vazgeçilmez bir yere sahip kılmıştır (Ortaylı, 1995: 209).

Netice olarak, Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihçiliğinin en önemli noktası, topladığı malûmat ve rivayetleri mukayese ve değerlendirmesini yaparken hukukçu kimliğinin de etkisiyle bir hüküm çıkarması yani yalnız nâkil olmaması aynı zamanda bir münekkit olmasıdır.

Cevdet Paşa'nın tarih felsefesini ve tarihçiliğini ortaya koyan en önemli eseri hiç şüphesiz 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'tir. Encümen-i Dâniş, bir Osmanlı Tarihi yazılmasını kararlaştırdığı zaman 1774'ten yani ünlü Osmanlı tarihçisi Joseph Von Hammer'in bıraktığı yerden 1825'e kadar geçen dönemin tarihini yazma görevini Ahmed Cevdet Paşa'ya vermişti. Otuz yıllık bir çalışmanın ürünü olan ve 12 cilt tutan *Tarih-i Cevdet*[8]'in ilk üç cildi Kırım Savaşı sırasında tamamlanarak padişaha sunuldu.

[8] Ahmed Cevdet Paşa'nın 12 ciltlik eseri olan Tarih-i Cevdet Osmanlı tarihçiliğinin en büyük başarılarından biridir. Tarih-i Cevdet biçim yönünden vak'anüvis tarihlerinden farklı görülmemekle birlikte birçok yönlerden ondan ayrılmaktadır. Tarih-i Cevdet hakkında yapılmış en ayrıntılı ve akademik çalışma Alman tarihçi Prof. Dr. Chrıstoph K. Neumann'a aittir. Neumann'ın Tarih Vakfı Yurt ndan çıkan ve Meltem Arun tarafından Türkçeye çevrilen "*Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*" isimli bu eseri, aslında Münih Ludwigs Maimilians Üniversitesi'nde Mart 1992 yılında tamamlanmış bir doktora tezidir. Tekrar gözden geçirilerek incelenen tez, bir dizin eklenerek ve başlığı değiştirilerek kitap halinde yayınlanmıştır. Tarih Vakfı Yurt tarafından 1999 ve 2000 yıllarında olmak üzere iki defa basımı yapılan eser, XIII + 248 sayfadan oluşmaktadır. Eser; Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı tarih yazıcılığı ve 19. yüzyıl Osmanlı tarihi olmak üzere üç ana konuyu ihtiva etmektedir. Cevdet'in Osmanlı tarihi anlatısının temelinde hangi önermeler, beklentiler ve görüş açıları vardı? Ahmed Cevdet hangi amaçlarla yazıyor ve nelere karşı tavır alıyordu? Getirdiği gerekçelerle 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı tarihi arasında hangi bağlantılar kurulabilir? Bu ve benzeri sorular yazar tarafından ele alınarak geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Bkz. Chrıstoph K. Neumann,

Hammer, ilk iki cildi takdir eden yazı yazdı. 3. cildin çıkışını da yine Hammer'in büyük bir takdirle karşıladığı görülmektedir. Hammer, Cevdet Paşa'nın medrese çıkışlı olmasına rağmen kendisinden önceki tarihçilerin yaptığı gibi gayrimüslimler için kâfir, gâvur gibi aşağılayıcı deyimler kullanmamasını hayranlıkla karşılamaktadır. Cevdet Paşa, 1855'de vak'anüvisliğe atanmış ve bu görevde bulunduğu sırada bir yandan Tarih-i Cevdet'in ciltlerini tamamlamaya çalışırken diğer taraftan da kendi zamanının olaylarını yazarak Tezâkir-i Cevdet'i düzenlemeye koyulmuştur. Tarih-i Cevdet'in son cildi 1302'de (1884) basıldı. Bir süre sonra yeniden gözden geçirilerek esere kesin biçimi verildi (Arıkan, 1985: 1584-1585).

Tarih-i Cevdet, 1774 yılından yani Kaynarca Antlaşması'nın yapıldığı yıldan 1826 yılına yani yeniçeriliğin kaldırıldığı yıla kadar olan buhranlı bir dönemi kapsamaktadır. İmparatorluğun en buhranlı dönemini yazan Cevdet Paşa sosyal tahlillerle eserini zenginleştirir, problemleri ele alır, çözümler teklif eder. Bu açıdan, Cevdet Paşa Tarihi oldukça karmaşık ve çok zengin bir tarih türüdür. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren tahlilini veren bir tarihtir (Atalay, 1999: 271-272).

Cevdet Tarihi'nin I,II, III ve IV. cildinde I. Abdülhamid'in fermanları ve hatt-ı hümâyûnları yer almaktadır. IV. ciltte, 48. sayfadan sonraki hatt-ı hümâyûnlar III. Selim'e aittir. IV. ve V. ciltteki hatt-ı hümâyûnlar askeri ve sosyal olaylarla ilgilidir. VI. ve VII. ciltlerin tamamı ile VIII. cildin büyük kısmındaki hatt-ı hümâyûnlar III. Selim'e, az bir kısmı da IV. Mustafa'ya aittir. VIII. cildin büyük bir bölümü Edirne olaylarına ayrılmıştır. Bu ciltte, Alemdar Mustafa Paşa olayı uzun uzadıya anlatılmıştır. IX. cilt II. Mahmud'un hatt-ı hümâyûnlarını kapsamaktadır. X, XI ve XII. ciltlerde de II. Mahmud'un hatt-ı hümâyûnları yer alır (Özkaya, 1986: 153-161).

Cevdet Tarihi, Osmanlı tarihçiliğinin en büyük başarılarından biridir. Cevdet Paşa, bu büyük eserini ortaya koymak için geniş bir kaynak taramasına girişmiş, vak'anüvis tarihleri, mecmua, layiha, sefaretname ve arşiv belgelerini dikkatle incelemiş, olaylara tanık olanların görüşlerine başvurmuş ve bütün bunları sağlam bir eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kullanmıştır. Resmi belgeler, fermanlar, antlaşma metinleri ve konuya ilişkin belgeleri her cildin sonuna eklemiştir. Cevdet

---

Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı, (Çev. Meltem Arun), Tarih Vakfı Yurt , İstanbul 2000. Adı geçen eserin tanıtım ve değerlendirmesi için ayrıca bkz: Edip Uzundal, "Alman Tarihçi Christoph K. Neumann'ın Araç Tarih Amaç Tanzimat- Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı Adlı Eserinin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi" , **History Studies**, Temmuz 2012, s 443 - 450.

Tarihi, biçim yönünden vak'anüvis tarihlerinden farklı görülmemekle birçok yönlerden onlardan ayrılmaktadır. Zaman zaman belirli konuların bir bütünlük içinde ele alınıp işlendiği de gözden kaçmamaktadır. Siyasal olaylar yanında imparatorluğun dayandığı kurumların da tam bir analizini yapmaktadır (Arıkan, 1985: 1585).

Tarih-i Cevdet, yalnız Osmanlı tarihiyle sınırlı kalmamıştır. Bütün insanlık tarihini ilgilendiren konular bu kitaba serpiştirilmiştir. Feodal dönemden başlamak üzere 19. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'nın siyasal, sosyal, ekonomik ve teknik gelişmeleri incelenmiş, ABD'nin bağımsızlığını kazanması, Fransız İhtilali ve ihtilalden sonraki gelişmelere oldukça geniş yer verilmiştir. Osmanlı Tarihi dışındaki gelişmelerin bu denli geniş yer tutması Cevdet Paşa'nın çağdaş tarihçilik üzerinde önemle durduğunu göstermektedir. Salgın hastalıklar, moda akımları, yangınlar, Haçlı Seferlerinin sonuçları, barut ve ateşli silahların yayılması, savaş taktiğindeki gelişmeler, baskı makinesinin bulunması ve yayılması, denizcilik tarihi, Amerika'nın keşfi ve Amerikan gümüşünün Akdeniz dünyasına ulaşması, tütünün yayılması, zenci (köle) ticareti vb. konuların Cevdet Tarihi'nde ele alınıp işlendiği görülmektedir (Arıkan, 1985: 1585).

Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet'te üzerinde hususi durduğu bazı kurumlar vardır. Bunlardan biri ilmiye sınıfıdır. Eserin ilk üç cildinde ulemayı nispeten çekinerek eleştiren Cevdet Paşa, olumsuz eleştirilerini dördüncü cilt ile beraber miktar ve kapsam bakımından artırır. Ahmed Cevdet, ulemayı eleştirirken Fatih Sultan Mehmed dönemindeki uygulamaları örnek gösterir. Medreselerde eğitim verilen bilimlerin seviyesini, bilim adamlarının halk arasında ve hükümdar nezdinde gördükleri saygıyı, tıp ve matematiğin ilmiye tarafından desteklenmesini, uzun görev sürelerini, yaş ve yeteneğe göre iyi ayarlanmış kariyer yollarını, bilim adamlarının mali güvenliğini bu zamana has özellikler olarak sıralayıp öven Ahmed Cevdet, yapmış olduğu tespitlerle kendi dönemindeki ilmiye sınıfını eleştirmektedir. Eleştirdiği ve gerçek manada ilim sahibi olmadığına inandığı bu insanlar için "*ulemâ-yı resmiye*" tabirini kullanır (Neumann, 2000: 86-103).

Neumann, Ahmed Cevdet'in Tarih-i Cevdet'i yazarken benimsediği tarihçilik ilkesinin üç maddeden müteşekkil olduğunu söyler. İlk olarak tarih yazıcılığı ile "*fenn-i inşa*" yani yazı yazma sanatı arasındaki farka dikkat edilmelidir. İkincisi, günlük ya da yılda bir tekrarlanan olayların tarihte yeri olmamalıdır; çünkü bunlar yararlı bilgiler içermez ve tarihi olayların nedenlerini kavramaya yardımcı olmaz. Üçüncüsü, eserini

yazarken yansız, yani bir şahsiyeti ya da bir tarafı tutmadan kaleme almaya gayret edilmelidir. Ancak Neumann Ahmed Cevdet'in kendi yöntem ilkelerine bazen sadık kalmadığından bahseder. Cevdet Paşa, her ne kadar günlük ve yıllık tekrarlanan olaylara tarih anlatımında yer verilmemesi gerektiğini söylese de kendisi de bu kuralı zaman zaman ihlal eder. Diğer bir husus ise tarafsızlık iddiasıdır. Cevdet Paşa anlattığı olayların vuku bulduğu zaman ile kendi yaşadığı zaman arasındaki mesafenin bunu mümkün kıldığını söyler. Bütün bunlara rağmen Cevdet Paşa kendi yöntem ilkelerinin dışına çıktığının farkındadır ve bazı bölümlerde kendi ilkelerini çiğnemesinin nedenlerini de açıklar (Neumann, 2000: 153-167).

Cevdet Paşa'nın Avrupa tarihi meselelerini ele alışı her şeyden önce vak'anüvis geleneğinin bitişi ve tarih metodolojisinde yeni bir devreye girişimiz anlamını taşır. O, Avrupa tarihinin olayları ve müesseselerini sağlam bir akılla kavramış ve aydınlık bir biçimde okuyucuya nakletmiştir. Bu, onun üslup ve muhakeme yürütmedeki ustalığına bir delildir. Cevdet Paşa'nın Avrupa tarihine el atışı, tarih yazıcılık metodu yönünden Osmanlı tarihçiliğine yenilikler getirmesini de sağlamıştır (Ortaylı:1986). Bu yenilikler şu şekilde ifade edilebilir:

a. Cevdet Paşa, sağlam bir senkronoloji/eş zamanlama bilgisine ve sezgisine sahiptir. Olayların zamanlamasını ve birbirleriyle olan ilgisini iyi kurmaktadır. Cevdet Tarihi, bir Osmanlı tarihi veya Avrupa kronolojisinden çok ikisinin ilgisi kurularak yazılmıştır. Onun, sağlam senkronizasyonu dolayısıyla tarihçiliğimizde, metot modernleşmiştir ve Avrupa tarihinin meselelerine de bu anlamda ilk defa el atan Cevdet Paşa olmuştur.

b. Cevdet Paşa'nın Tarihi'nde göze çarpan bir nokta, Fransız İhtilali'nin önemini kavranmış olmasıdır. O, bu ihtilalin Avrupa içtimai ve kültürel hayatında yeni bir devir teşkil ettiğini, devletlerarası ilişkilerde yeni bir sistem yarattığını görmüştür. Bu yeni Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun konumu nedir ve onun hayatını ne gibi gelişmeler etkileyecektir sorusuna cevap aramaktadır. Bu sorunun cevabı ise sadece ihtilal dönemini değil, fakat onu ortaya çıkaran Avrupa'nın siyasi tekâmülünü, müesseselerini ele almayı tercih etmiştir.

c. Cevdet Paşa'yı asıl meşgul eden mesele ise Rusya tarihidir. Osmanlı'nın yanı başında Rusya'nın kuvvetlenmesini ve Küçük

> Kaynarca'dan beri Osmanlı-Rus münasebetlerini anlamak için Rusya'nın modernleşme tarihine bakmakta ve Osmanlı modernleşmesi ile kayda değer mukayeseler yapmaktadır. (s.163-164)

Cevdet Tarihi'nde Avrupa ile ilgili bahisler, esas itibariyle I. cildin 160. sayfasında başlar. Bu cildin sonuna kadar yer yer Osmanlı tarihine eşzamanlı dönüşlerle devam eder. Arada matbaa, çiçek aşısı, Lady Montegü'nün mektupları gibi bölümler vardır. Buralarda Cevdet Paşa'nın ilginç iddialar ileri sürdüğü de görülür. Mesela, çiçek aşısının İngiltere'den evvel Osmanlılarda tatbik edildiği gibi görüşler yanında, matbaa sanatının Avrupa'da ve bizdeki tarihi hakkında halen geçerliğini koruyan geniş malumat verilir. Avrupa ve Amerika tarihi ile ilgili malumat ikinci ve devam eden ciltlerde de yer almaktadır. Özellikle, 6.cildin ilk 160 sayfası, Fransız İhtilali öncesi ve sonrasını ihtiva eden bir Osmanlı tarihi icmâlidir. Cevdet Paşa'nın dünya tarihine bakışı bu ciltte açık seçik bir şekilde görülür (Ortaylı, 1986: 164).

Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet ile birlikte ele alınması gereken ve 19. yüzyıl olaylarıyla birlikte birçok sorunlarına ışık tutan iki önemli eserinden de kısaca söz etmek gerekir. Bunlar *Tezâkir* ve *Mâruzat* adlarını taşımaktadır. Tezâkir, Cevdet Paşa'nın vak'anüvisliğe getirilmesinden (1855) sonra görüp işittiği ya da doğrudan karıştığı olaylara, iç yüzünü bildiği konulara ve dönemin devlet adamlarına ilişkin aldığı, kendisinden sonra bu göreve getirilen Ahmed Lütfi Efendi'ye gönderdiği yazılardan oluşmaktadır. Bu tezkerelerin hepsi 40 tanedir ve 40. Tezkere paşanın özgeçmişine ayrılmıştır. Mâruzat ise II. Abdülhamid'in buyruğu üzerine, Abdülmecid ve Abdülaziz dönemleri olayları hakkında kaleme aldığı 5 defterden oluşan ''*tarih kılıklı*'' bir eserdir. Mâruzat, geniş ölçüde Tezâkir'e dayanmaktadır. Her iki eserde de anı niteliğini taşıyan özellikler bulunmaktadır (Arıkan, 1985: 1586).

Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihçi, eğitimci ve ıslahatçı özelliklerinin dışında diğer bir özelliği de hukukçu kişiliğidir. Modern Türk-Osmanlı hukukunun tedvin ve tertibinde onun payı büyüktür.

Tanzimat, birçok konuda olduğu gibi, hukuk tarihimiz açısından da, adeta bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zira hem devletin adlî teşkilatının zamanın gereklerine göre yeniden yapılanması zorunluluğunun açıkça dile getirilip, bununla ilgili oluşan fikirlerin fiiliyata geçirilmesi, hem de bugünkü anlamda kanunlaştırma faaliyetlerine başlanması gibi hukuk alanında yapılan birçok yeni düzenlemeler, hep bu döneme rastlamaktadır (Gözübenli, 2009: 285). Bu düzenlemelerden en önemlisi ise, Ahmed

Cevdet'in başında bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan *Mecelle*[9]'dir. Komisyonun 1868-1876 yılları arasındaki yoğun çalışmaları neticesinde hazırlanıp yürürlüğe konulan Mecelle'deki hükümlerin çoğu ayet ve hadislerden, Müslüman toplumların genel hukukî hayatından gelmektedir. Bunların çoğu bugün dahi geçerliliğini korumaktadır (Şafak, 2009: 264).

Sonuç

Osmanlı tarihi bilinen Türk tarihinin altı yüzyıllık dönemini kapsamaktadır. Bu dönem içinde XIX. yüzyıl, Osmanlı tarihinde pek çok değişimin ve yenilik hareketlerinin yaşandığı, devletin pek çok konuda zorlandığı ve çeşitli nedenlerle zayıfladığı tarih sahnesindeki son yüzyılıdır. Yaşanan değişim kendisini tarihçilik anlayışı ve tarih yazıcılığı alanlarında da göstermiştir.

Osmanlı tarih yazıcılığında, 16. yüzyıl başlarında Kemal Paşazâde, 17. yüzyıl ortalarında Kâtip Çelebi gibi 19. yüzyılın dönüm noktası olacak kişi de Ahmed Cevdet Paşa'dır. Lofça'da doğan, İstanbul'da medrese öğrenimi gören, özel derslerle ufkunu genişleten ve Reşid Paşa konağında yetişen Ahmed Cevdet Paşa 19. yüzyılda çok önemli görevlerde bulunmuş, ıslahat heyetlerine katılmış, valilik, nazırlık yapmış Tanzimat'ın önde gelen devlet adamlarından biridir. *Düstur* ve *Mecelle* gibi hukuk tarihimizi ilgilendiren eserlerin vücuda gelmesinde başrol oynamıştır. Bir tarihçi olarak Cevdet Paşa; *Tarih-i Cevdet, Tezâkir, Maruzat* ve *Kısas-ı Enbiya* gibi önemli kitapların da müellifidir.

Ahmed Cevdet, yalnız hukuk, maarif ve ıslahat alanlarında başarılı bir devlet adamı olarak kalmamış, Osmanlı tarihçiliğinin en büyük başarılarından biri olarak kabul edilen 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'i yazarak büyük bir tarihçi olduğunu göstermiştir. Kendinden önceki tarihçilerle/vak'anüvislerle ortak noktalar taşımakla birlikte kitaplarında yabancı eserlerden ve arşiv belgelerinden yoğun bir şekilde istifade etme, elde ettiği malumatı eleştiri süzgecinden geçirme ve senkronoloji/eş zamanlama bilgisine ve sezgisine sahip olmasıyla muasırlarından ayrılmakta ve nev-i şahsına münhasır bir tarihçi olarak karşımıza çıkmaktadır.

[9] Mecelle hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmed Şimşirgil – Ekrem Buğra Ekinci, **Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle**, KTB , İstanbul 2008.

Netice itibariyle, 18. ve 19. yüzyıllar, Osmanlı tarihçiliği ve dolayısıyla da günümüz tarihçiliğiyle ilgili bir dönüm noktası olması bakımından iyi anlaşılması gereken bir dönemdir. Bu dönemde yetişen tarihçiler, tarih yazım teknikleri ve vücuda getirdikleri eserler incelenmeden Osmanlı tarihi ile ilgili sağlıklı bir çalışma yapmanın mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Akyol, A. (2011). İbn Haldun'un ilim anlayışında felsefe ve tarih tasavvuru. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2011/2, C.10 Sayı 20, s.29-59.

Alpugan, Betül B. (1999). Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih yazıcılığı ve tarih kitapları. *Osmanlı,* C. 8, Ankara: Yeni Türkiye, s. 262-270.

Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e tarihçilik. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* C. 6, İstanbul: İletişim, s. 1583-1594.

Arslan, A. (2002). *İbn Haldun.* Ankara: Vadi.

Atalay, B. (1999). Ahmed Cevdet Paşa tarihinde Osmanlı Devleti. *Osmanlı*, C.8, Ankara: Yeni Türkiye, s. 271-285.

Aydın, A. (2002). Osmanlılarda tarih yazıcılığı. Türkler, C. 11, Ankara: Yeni Türkiye, s. 417-425.

Cevdet Paşa. (1891). *Tarih-i Cevdet, 1822-1895*. Dersaadet Matbaa-i Osmaniye Tertib-i Cedit.

Cevdet Paşa. (1986). *Tezâkir 1-12.* C. Baysun (Yay.), Ankara: TTK.

Cevdet Paşa. (1991). *Tezâkir 13-20.* C. Baysun (Yay.), Ankara: TTK.

Cevdet Paşa. (1991). *Tezâkir 21-39.* C. Baysun (Yay.), Ankara: TTK.

Cevdet Paşa. (1991). *Tezâkir 40 Tetimme.* C. Baysun (Yay.), Ankara: TTK.

Cevdet Paşa. (2007***). Kısas-ı enbiya ve tevârih-i hulefâ (Peygamberler ve Halifeler Tarihi).*** (Sadeleştiren: Metin Muhsin Bozkurt), İstanbul: Çelik.

Cevdet Paşa. (2010). *Sultan Abdülhamid'e arzlar (Ma'rûzât).* Y. Halaçoğlu (Yay.), İstanbul: Babıâli Kültür.

Doğan, İ. (2009). Sosyolojik bir malzeme olarak tezâkir. *Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu: (9-11 Haziran 1995),* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 229-245.

Gözübenli, B. (2009). Türk hukuk tarihinde kanunlaştırma faaliyetleri ve mecelle. Ahmed *Cevdet Paşa Sempozyumu: 9-11 Haziran 1995.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 285-299.

Halaçoğlu, Y, Aydın, M. A. (1993). *Cevdet Paşa*. *TDVİA,* C. 7, İstanbul, s. 443-450.

Hayta, N, Ünal, U. (2011). Modernleşme döneminde Osmanlı tarih yazıcılığı (1789-1908). V. Engin & A. Şimşek (Edt.), *Türkiye'de Tarih Yazımı, İstanbul:* Yeditepe, s. 137-153.

İbn Haldun, (1989). *Mukaddime*. Z. K. Ugan (Çev.). İstanbul: MEB.

İpşirli, M. (1999). Osmanlı tarih yazıcılığı. *Osmanlı,* C. 8, Ankara: Yeni Türkiye, s. 247-256.

İnalcık, H, Arı, B. (2011). Klasik dönem Osmanlı tarihçiliği. *Türkiye'de Tarih Yazımı*, (Ed. Vahdettin Engin-Ahmed Şimşek), Yeditepe, İstanbul, s. 107-136.

İnalcık, H. (2011). Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları. V. Engin & A. Şimşek (Edt.), Türkiye'de Tarih Yazımı, İstanbul: Yeditepe, s. 179-196.

Keskioğlu, O. (1966). Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) hayatı ve eserleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 14, s. 221-234.

Kuran, E. (2009). Devlet adamı olarak Cevdet Paşa. *Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu: 9-11 Haziran 1995.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 3-7.

Lewis, B. (1960). Türkiye'de tarihçilik ve milli uyanış. *Türk Yurdu*, C. 2, S. 3(285), s. 9-12.

Neumann, Chrıstoph K. (2000). *Araç tarih amaç tanzimat Tarih-i Cevdet'in siyasi anlamı.* M. Arun (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Okumuş, E. (1999) İbn Haldun ve Osmanlı'da çöküş tartışmaları. *Divan İlmi Araştırmaları*, Yıl 4, Sayı 6, s. 183-209.

Ortaylı, İ. (1986). Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi. *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi, s. 163-172.

Ortaylı, İ. (1995). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Hil.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi.* Ankara*:* Cedit Neşriyat.

Ölmezoğlu, A. (2001). Cevdet Paşa. *İslam Ansiklopedisi,* C.III, Eskişehir: MEB, s. 114-123.

Özkaya, Y. (1986). Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihi'nde arşiv belgelerini kullanışı ve değerlendirişi. *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi, s. 145-162.

Sözen, K. (2002). Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihçiliğimize getirdiği yeniliklerin felsefî tahlili. Süleyman *Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2002 Sayı 9, s. 11-20.

Süslü, A. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk tarihçiliği. *Türk Kültürü*, S. 262, Yıl XXIII, s. 145-162.

Şafak, A. (2009). Hukukun temel ilkeleri açısından mecelle'ye bir bakış. *Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu: 9-11 Haziran 1995.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 263-278.

Şimşirgil, A, Ekinci, E. B. (2008). *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle.* İstanbul: KTB.

Yazan, Ü. M. (2009). Bir Osmanlı sosyologu: Ahmed Cevdet Paşa. Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 9-16.

Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2010 Güz, Sayı 10, s. 25-55.

Yılmaz, Mehmet N. (2009). İlmî ve tarihî bir şahsiyet olarak Ahmed Cevdet Paşa. *Ahmed Cevdet Paşa Sempozyumu: 9-11 Haziran 1995.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. XIII- XV.

Yinanç, Mükrimin H. (1940). Tanzimat'tan meşrutiyete kadar bizde tarihçilik. *Tanzimat I, 100. Yıldönümü Münasebetiyle.* İstanbul: Maarif Matbaası, s. 573-595.

Yüksek, H. (2006). *19. yüzyıl Osmanlı tarihçiliği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Uludağ, S. (1999). İbn Haldun. *TDVİA,* C. 19, İstanbul, s. 538-543.

Uzundal, E. (2012). Alman tarihçi Christoph K. Neumann'ın araç tarih amaç tanzimat- Tarih-i Cevdet'in siyasi anlamı adlı eserinin tanıtımı ve değerlendirilmesi*. History Studies*, Vol. 4/2, s. 443 - 450.

Extended Summary

Purpose

The study aims to consider the historiography of Ahmet Cevdet Pasha by using the general principles of the Ottoman Historiography in 19th century. In this concept, the study will explicate the studies of Ahmet Cevdet Pasha, whom he was influenced and the historiography understanding of him.

Method

In this study, *the history of Cevdet,* which reveals the historiography of Ahmet Cevdet Pasha, and the copyrighted and translation works, which also notifies the other aspects of him, are analyzed. The study especially examines the influence of İbn Haldun on Cevdet Pasha and the difference between them as to the datas

Discussion

What are the understanding of the historiography of Ahmet Cevdet Pasha and his views on historiography? What are the differences form his predecessors and contamporary figures? The researcher tries to find the answers of these questions.

Result

Ahmet Cevdet Pasha was brought up by famous grand vizier Mustafa Reşid Pasha and served as governor and minister in the 19th century. He became one of the leading people of Tanzimat period in education, law, management, language and history fields due to these duties.

Though influenced by the other chroniclers, he seperated from them at some points. *The history of Cevdet* contains the history of Ottoman Empire and also the political, social, economic and technical developments of Europe from the feudal period to the 19the century, the independence of the USA, French revolution and the developments after the revolution. The extensive information on the developments

apart from the history of Ottoman Empire indicates that Ahmet Cevdet Pasha gave importance on modern historiography and adopted the synchronicity principle.